

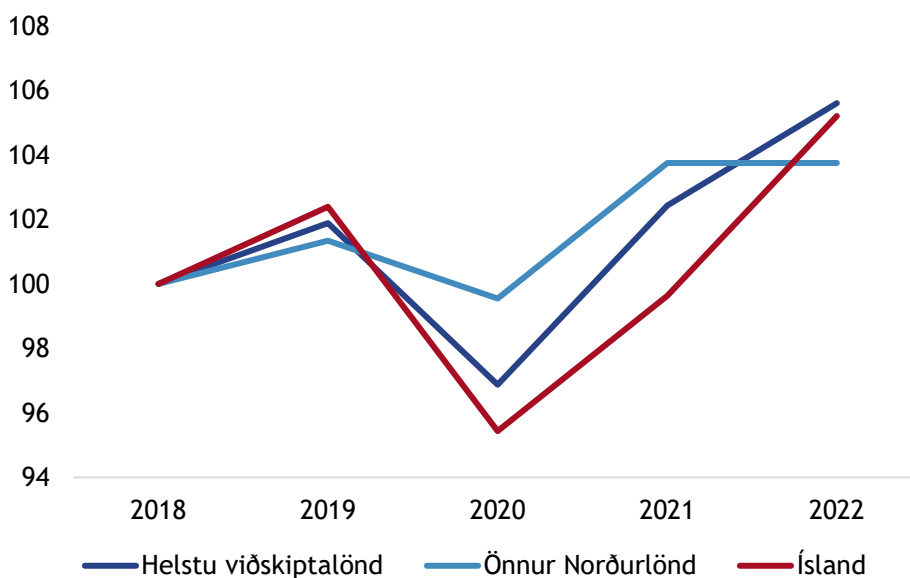
1.

Efnahagsmál

1.1. Þróun landsframleiðslu á samningstímabilinu

Við útgáfu skýrslu Kjaratölfræðinefndar að sumri leit út fyrir að hagvöxtur á kjarasamningstímabilinu 2019-2022 yrði alls um 4%, að mestu vegna hagfelldrar þróunar á árinu 2022. Síðan þá hafa hagvaxtarhorfur fyrir árið 2022 verið endurmetnar upp á við og hagvaxtarspáin verið færð upp um 1% samhliða. Gangi spá 2022 eftir mun samanlagður hagvöxtur á árunum 2019-2022 verða rúmlega 5% sem er á pari við helstu viðskiptalönd landsins og um 1% meiri en á öðrum Norðurlöndum. Efnahagsbati í kjölfar heimsfaraldurs hefur þó verið öllu hægvinna hér á landi en hagkerfið náði sér aftur á strik á öðrum ársfjórðungi þessa árs, um ári síðar en helstu viðskiptalönd.

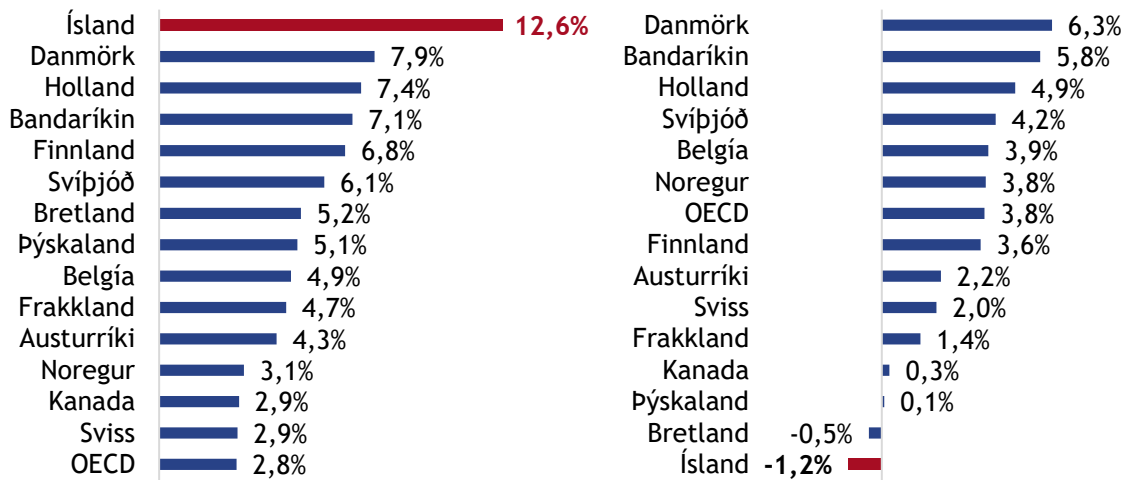
Mynd 1.1 Vísitala vergrar landsframleiðslu í kjarasamningslotunni, alþjóðlegur samanburður (2018=100)

Heimild: Hagvaxtarspár Seðlabanka Íslands og OECD Economic Outlook, nóvember 2022.

Landsframleiðsla á hvern íbúa landsins mun dragast saman um rúmlega 1% á kjarasamningstímabilinu 2019-2022 samanborið við 13% hagvöxt á hvern íbúa á kjarasamningstímabilinu 2015-2018. Landsframleiðsla á öðrum Norðurlöndum mun aukast um 4-6% að raunvirði á hvern íbúa á sama tíma en fólksfjölgun hefur verið mun örari á Íslandi en á öðrum Norðurlöndum á kjarasamningstímabilinu.

Mynd 1.2. Hagvöxtur pr. íbúa á tveimur kjarasamningstímabilum, 2015-18 (t.v.) og 2019-22 (t.h.)

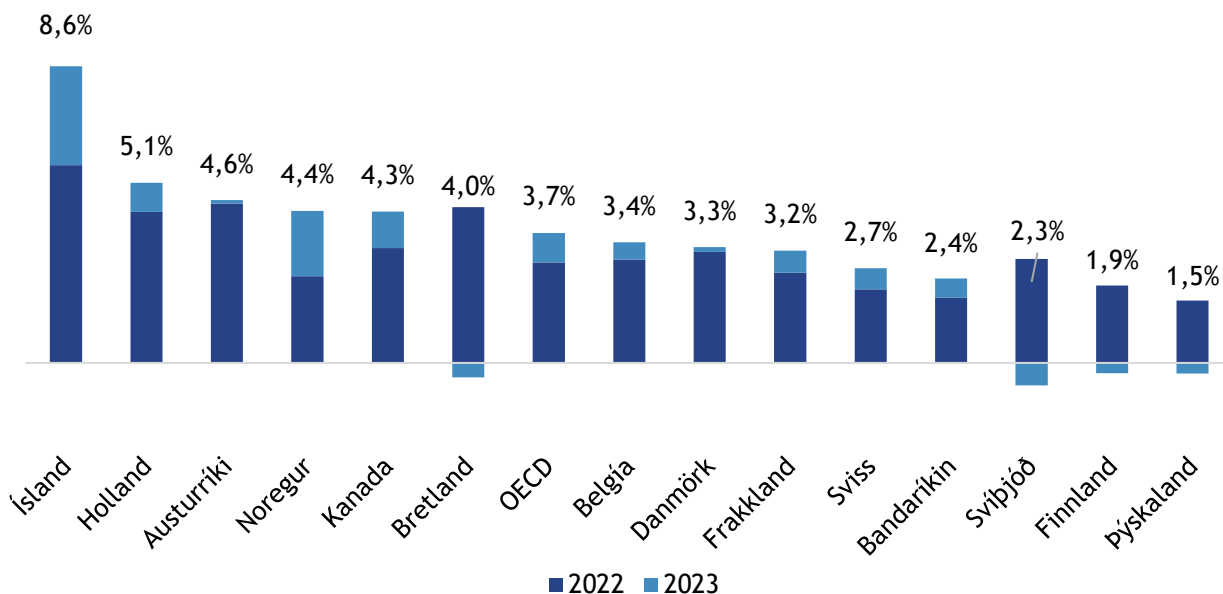

Heimild: OECD Economic Outlook, nóvember 2022.

1.1.1 Kröftug viðspyrna en mikil óvissa

Viðspyrna í kjölfar heimsfaraldurs er talin munu verða kröftugri hér á landi en í helstu viðskiptalöndum en gangi spár árána 2022 og 2023 eftir verður samanlagður hagvöxtur rúmlega 8%, samanborið við 3,7% að meðaltali innan OECD landanna og 2-4% á öðrum Norðurlöndum.

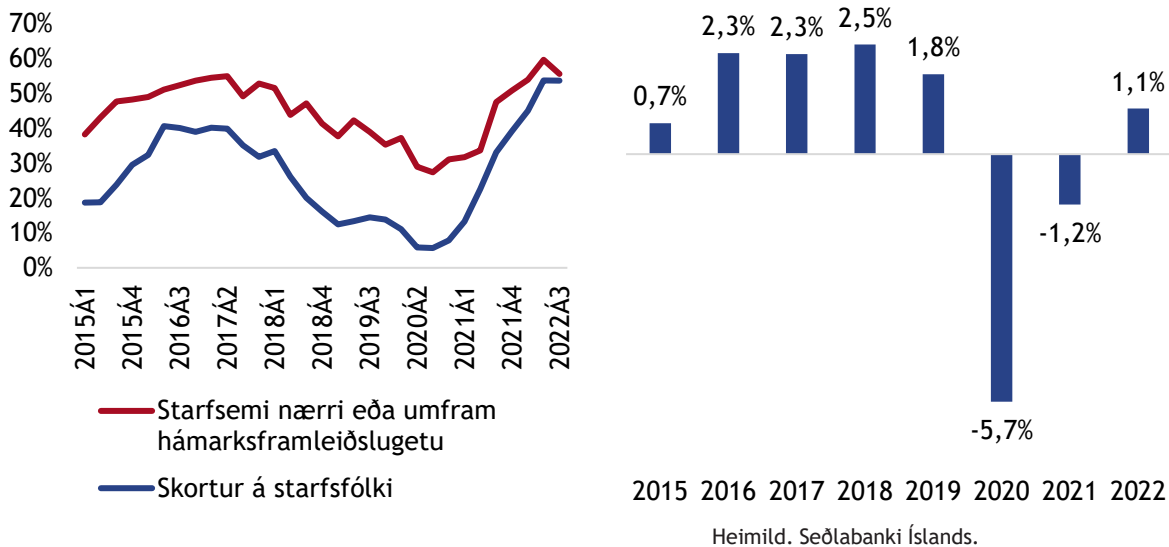
Mynd 1.3. Hagvaxtarspár fyrir árin 2022 og 2023

Heimild. Seðlabanki Íslands og OECD Economic Outlook, nóvember 2022.

Líklegt er að viðspyrnan muni valda nokkru álagi á helstu framleiðsluþætti á næstu misserum og framleiðsluspenna gæti aukist en hún mælist nú rúmlega 1% af framleiðslugetu samanborið við allt að 2,5% á fyrra kjarasamningstímabili. Um 55-60% aðspurðra stjórnenda telja að fyrirtæki búi nú við skort á starfsfólki eða starfi nærri eða umfram hámark framleiðslugetu, samanborið við 40-50% á tímabilinu 2015-2018.

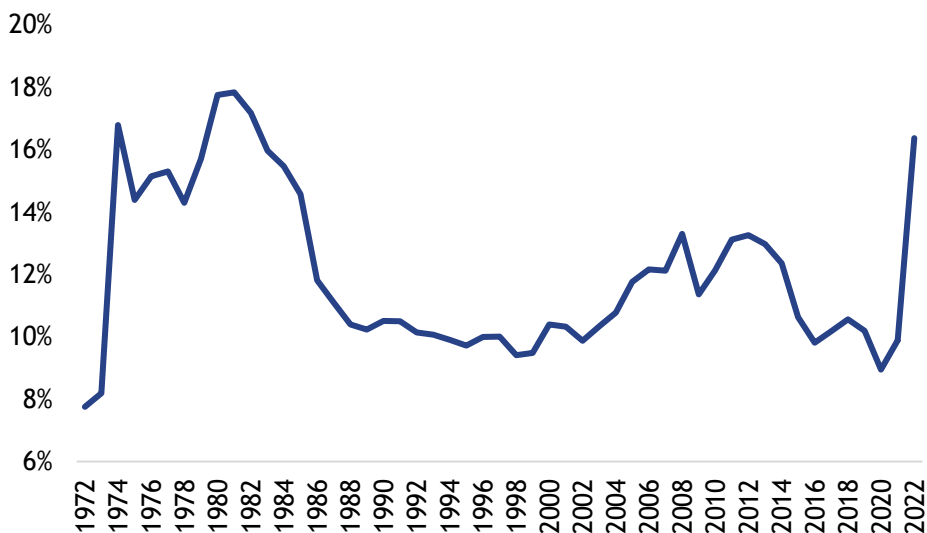
Mynd 1.4 Nýting framleiðsluþátta - könnun Gallup meðal 400 stærstu fyrirtækjanna (t.v.) og framleiðsluspenna sem hlutfall af framleiðslugetu (t.h.)

Heimild. Seðlabanki Íslands.

Horfur fyrir næsta ár, 2023, hafa batnað töluvert samkvæmt nýrri þjóðhagsspá Seðlabanka Íslands en töluverð óvissa ríkir eftir sem áður um efnahagshorfur. Efnahagsumsvif hafa nánast staðnað í helstu iðnríkjum og viðhorf almennings til efnahagshorfa í viðskiptalöndunum eru í lægstu lögðum. Spáð er minnsta hagvexti í viðskiptalöndum Íslands frá árinu 2009, að frátöldu 2020 en frekari dýpkun á orkukreppunni í Evrópu gæti hæglega dregið verulega úr þeim hagvexti. Viðnám helstu viðskiptalandanna fyrir frekari orkuverðshækkunum er takmarkað en um 16% af landsframleiðslu OECD landanna er nú varið til orkukaupa, það hæsta í 40 ár. Mikill uppsafnaður sparnaður heimila í helstu iðnríkjum vegur þó upp á móti áhrifum verðhækkana.

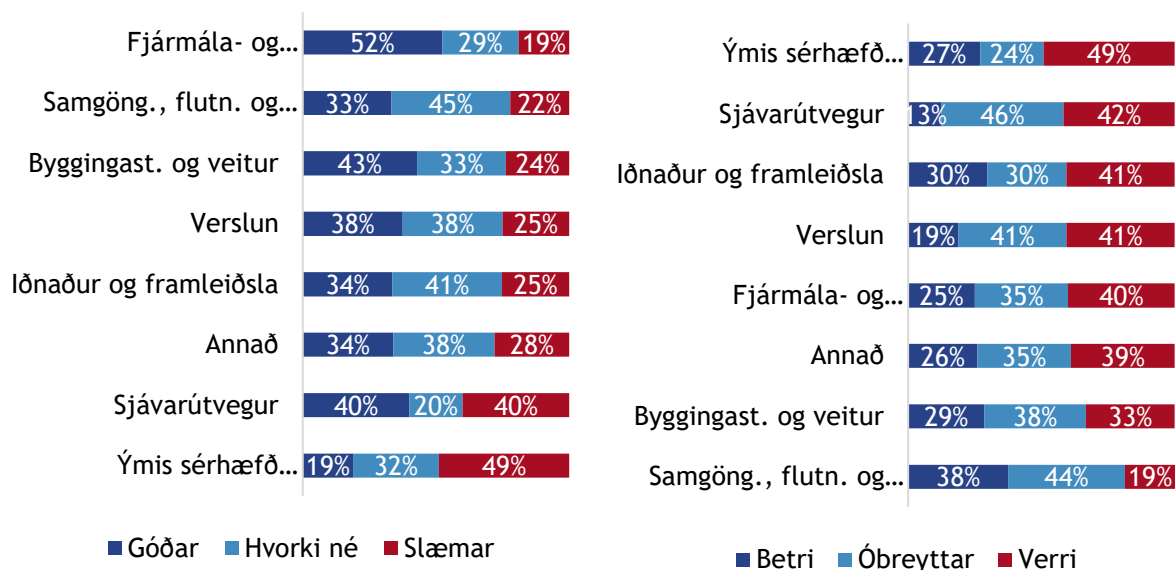
Mynd 1.5. Orkukaup OECD landanna sem hlutfall af landsframleiðslu

Heimild. OECD.

Óvissa í efnahagsmálum á Íslandi endurspeglast að einhverju leyti í niðurstöðum könnunar Seðlabanka Íslands og Samtaka atvinnulífsins meðal fyrirtækja. Í síðustu könnun, september 2022, töldu jafn margir aðstæður góðar og slæmar en staðan er mismunandi eftir atvinnugreinum. Hlutfallslega fleiri telja hins vegar að aðstæður muni versna á næstu 6 mánuðum fremur en batna.

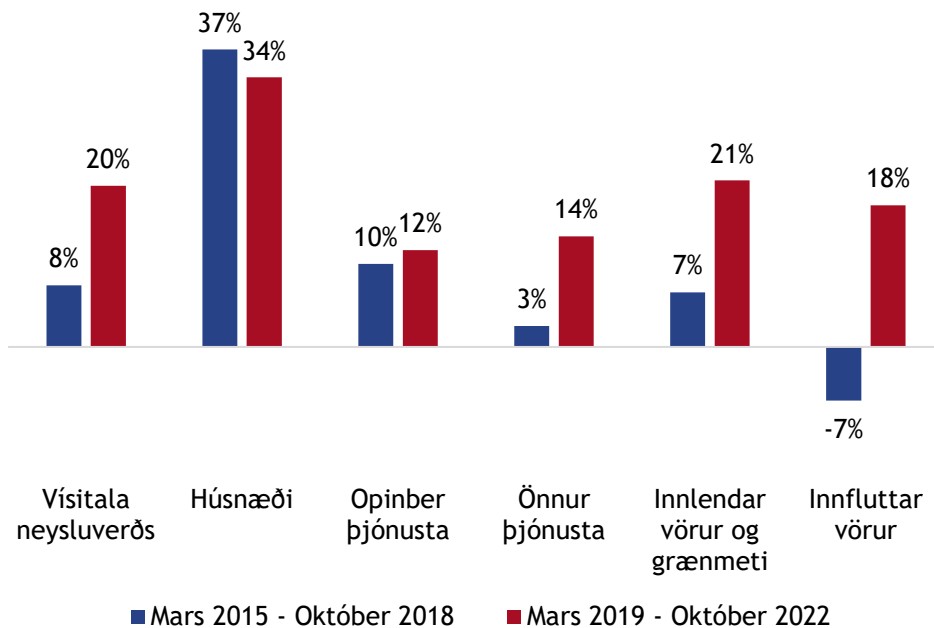
Mynd 1.6. Mat stjórnenda á aðstæðum í efnahagslífinu í september 2022 (t.v) og mat á horfum til 6 mánaða (t.h). Stjórnendur 400 stærstu fyrirtækja landsins voru spurðir

1.2 Verðbólga og verðbólguvæntingar

Verðlag hækkaði alls um 20% á kjarasamningstímabilinu 2019-2022 samanborið við 8% í kjarasamningslotunni 2015-2018. Horft til undirliða vísitölunnar hækkaði húsnæði og opinber þjónusta nær jafn mikið í báðum kjarasamningslotunum en verðhækkningar eru langt um meiri í annarri þjónustu og innlendu verðlagi í þeirri lotu sem nú er að ljúka. Hagfelld þróun í innflutningsverðlagi dró verulega úr verðbólguþrýstingi á fyrra kjarasamningstímabili en innflutningsverðlag hækkaði um 18% í yfirstandandi lotu samanborið við 7% verðhjöðnun á tímabilinu 2015-2018. Fjallað var nánar um þessa áhrifaþætti í 2022 vorskýrslu nefndarinnar.

Mynd 1.7. Verðbólga á tveimur kjarasamningstímabilum

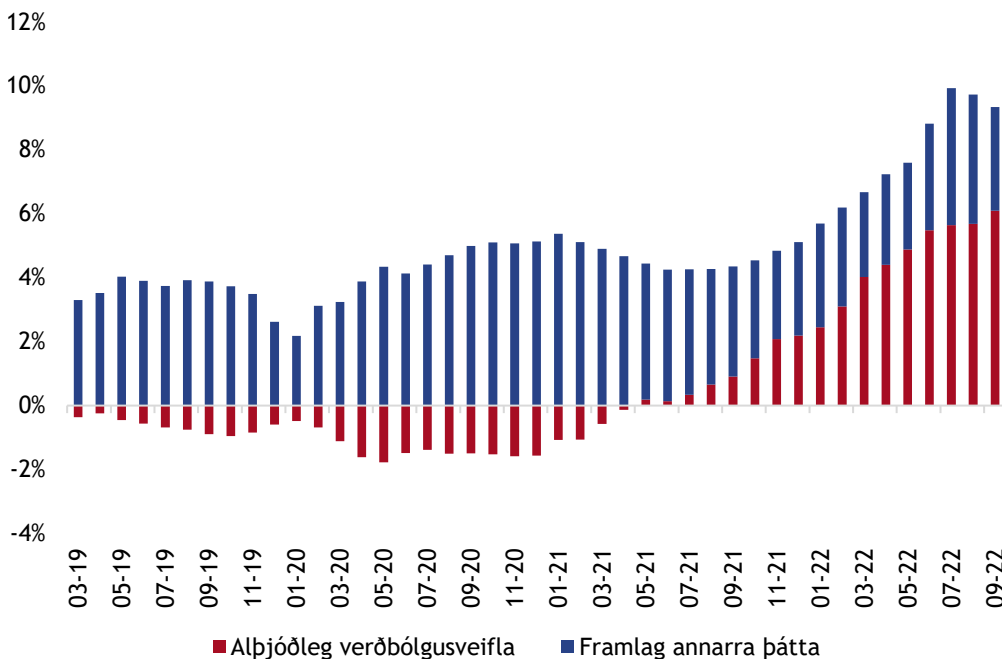

Heimild. Hagstofa Íslands.

1.2.1 Minni verðbólga á Íslandi en í öðrum löndum

Verðbólga tók að aukast hratt á haustmánuðum ársins 2021 en ársverðbólga í októbermánuði 2022 mældist 9,4% sem er það hæsta síðan 2009. Um helmingur undirliða vísitölu neysluverðs hækkaði um 6% eða meira frá fyrra ári í október.

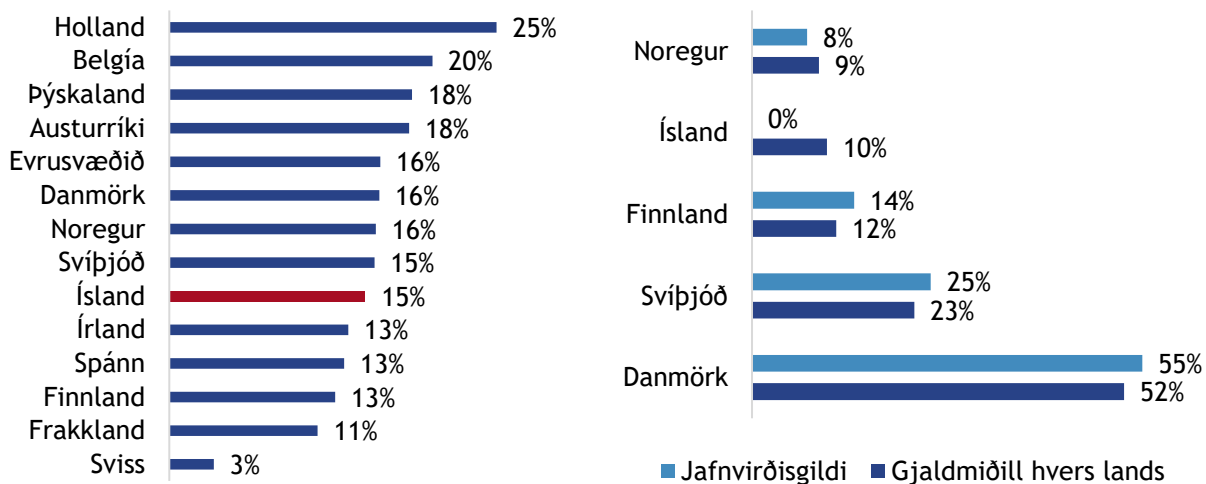
Mynd 1.8. Kjarasamningslotan og áhrifaþættir verðbólgu

Heimild. Seðlabankinn.

Hækkun húsnæðisliðar var megindrífkraftur verðbólgu á þriðja ársfjórðungi ársins 2022 en líklegt er að framlag húsnæðisverðshækkana til verðbólgu verði nokkuð minna á næstu misserum og verð á vörum og þjónustu muni leika stærra hlutverk í verðlagsþróun. Áhyggjuefni er að undirliggjandi verðbólga er enn töluverð og verðbólguvæntingar eru enn yfir markmiði Seðlabankans. Verðbólguþróunin nú um stundir er óvenjuleg fyrir þær sakir að þróunin er nú fremur áþekk eftir löndum og áhrifaþættir verðhækkana einnig. Þó verðbólga sé há í sögulegu tilliti hækkaði verðlag á kjarasamningstímabilinu minna hér á landi en í þeim löndum sem við berum okkur helst saman við. Rekja má hluta skýringar til stöðugleika í orkuverði en verð á raforku til heimilisnota hækkaði aðeins um 10% héraðis frá fyrri helmingi ársins 2019 til fyrri helmings 2022, samborið við rúmlega 50% í Danmörku í gjaldmiðli hvors lands. Sé miðað við jafnvirðisgjald þar sem leiðrétt er fyrir gjaldmiðlum hefur verðið staðið í stað á tímabilinu. Verð á raforku til heimila hefur í raun haldist nær óbreytt á Íslandi undanfarin átta ár, ef horft er til jafnvirðisgjalds.

Mynd 1.9. Verðbólga samkvæmt samræmdri vísitölu neysluverðs, mars 2019-okt. 2022 (t.v) og þróun raforkuverðs til heimila, 2019H1-2022H1 (t.h)

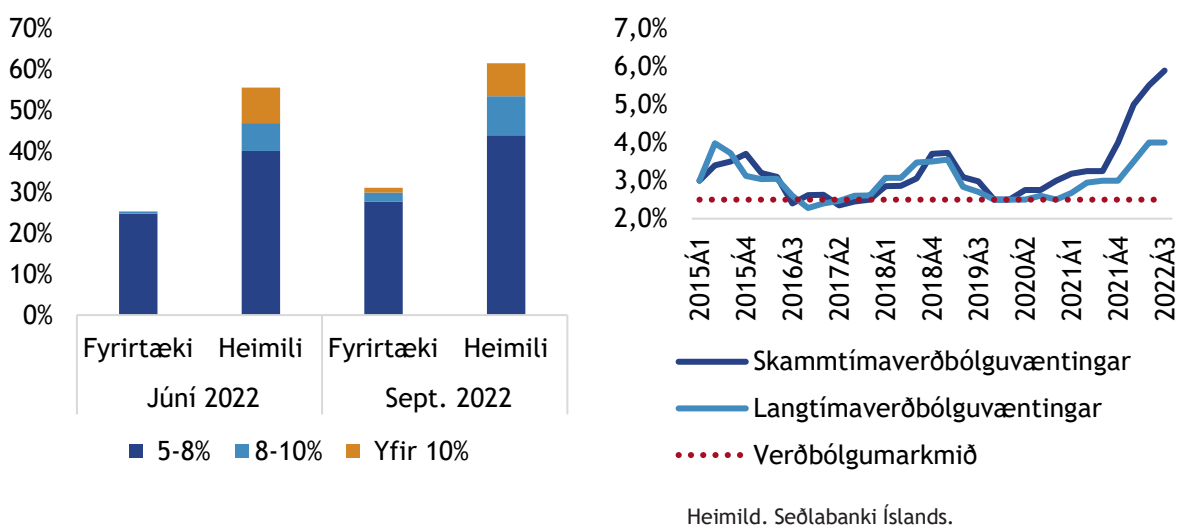

Heimild. Hagstofa Íslands.

1.2.2 Meiri líkur á vanmati en ofmati

Skammtímaverðbólguvæntingar hafa hækkað töluvert undanfarið ár og kjölfesta verðbólguvæntinga virðist einnig hafa veikst nokkuð ef horft er til þróunar í verðbólguvæntingum til lengri tíma. Markaðsaðilar telja að verðbólga til eins árs verði um 5% að ári liðnu og hlutfall heimila og fyrirtækja sem búast að verðbólga verði meiri en 5% á næstu fimm árum hefur hækkað nokkuð á þessu ári. Seðlabanki Íslands býst þó við að verðbólga hjaðni hægt á næstu misserum en að meiri hætta sé á að verðbólga á næstunni sé vanmetin fremur en ofmetin.

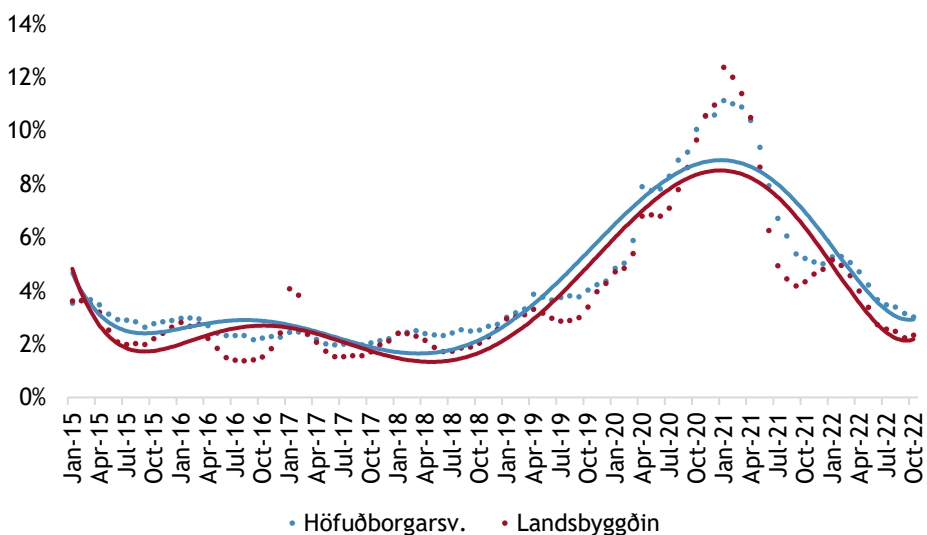
Mynd 1.10. Hlutdeild sem telur að verðbólga verði meiri en 5% á næstu 5 árum (t.v.) og skammtíma- og langtímaverðbólguvæntingar 2015-22, miðgildi heimila og fyrirtækja (t.h.)

1.3 Staða á vinnumarkaði

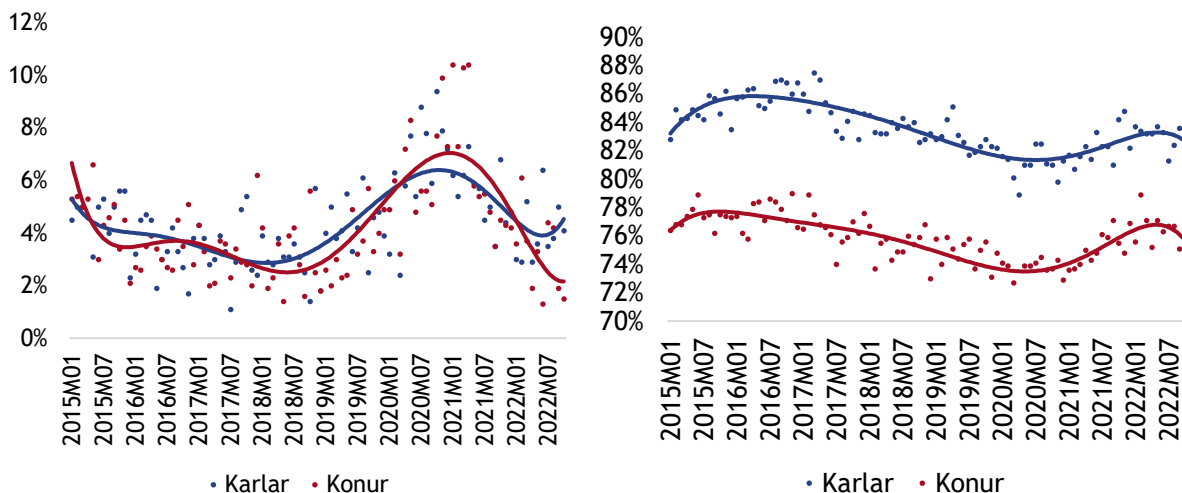
Árstíðaleiðrétt atvinnuleysi hjá Vinnumálastofnun mældist 3,7% á þriðja ársfjórðungi. Atvinnuleysið hélt áfram að lækka með haustinu og var 3% á höfuðborgarsvæðinu í október 2022 og 2,3% á landsbyggðinni. Atvinnuleysisstigið er nú svipað og það var að meðaltali á kjarasamningstímabilinu 2015-2018.

Mynd 1.11. Skráð atvinnuleysi skv. Vinnumálastofnun

Samkvæmt árstíðaleiðréttum niðurstöðum vinnumarkaðsrannsóknar Hagstofunnar hefur atvinnuleysi meðal kvenna sjaldan mælst lægra en í október 2022 eða 1,5%. Atvinnupátttaka mældist 83% meðal karla og 76% meðal kvenna á sama tíma og langtímaatvinnuleysi hefur nú náð sama stigi og fyrir farsóttina. Aðeins 1,2% af vinnuafli hafa verið atvinnulaus í meira en 12 mánuði.

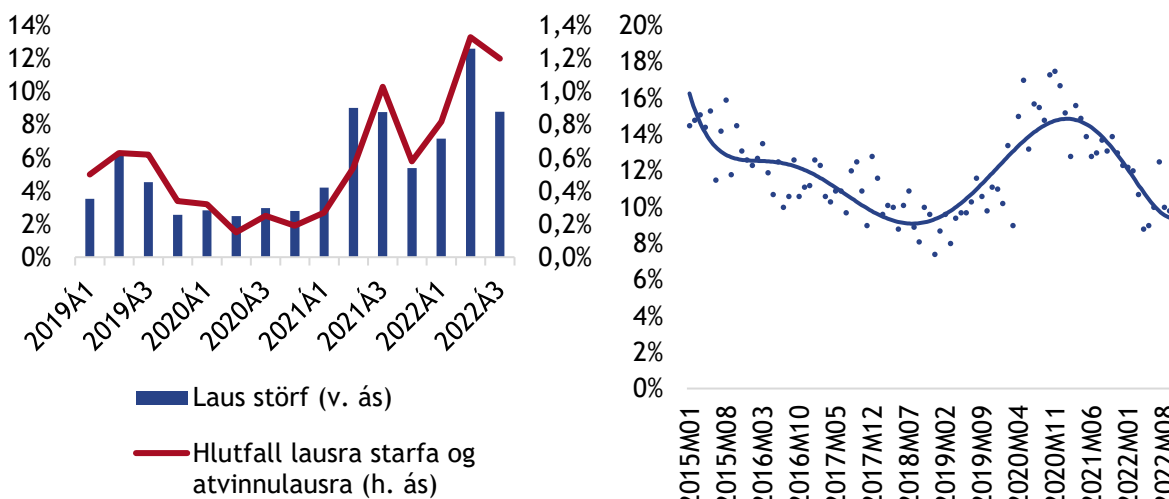
Mynd 1.12. Atvinnuleysi kvenna og karla skv. VMR (t.v) og atvinnupát-taka kvenna og karla skv. VMR (t.h)

Heimild. Hagstofa Íslands.

Töluverð spenna er á vinnumarkaði en þriðjungur stjórnenda vill fjölga starfsfólki á næstu sex mánuðum samkvæmt könnun Gallup meðal 400 stærstu fyrirtækja landsins. Um 8.800 störf voru laus á þriðja ársfjórðungi en hlutfall lausra starfa hefur ekki mælst hærra á kjarasamningstímabilinu en á öðrum og þriðja ársfjórðungi ársins 2022. Áætlað er að 19.500 einstaklingar hafi haft óuppfyllta þörf fyrir atvinnu (slaki) í október 2022 sem jafngildir rúmlega 9% af samantölgðu vinnuafli og mögulegu vinnuafli. Er það með því lægsta sem mælst hefur frá því að Hagstofan hóf að meta slaka á vinnumarkaði.

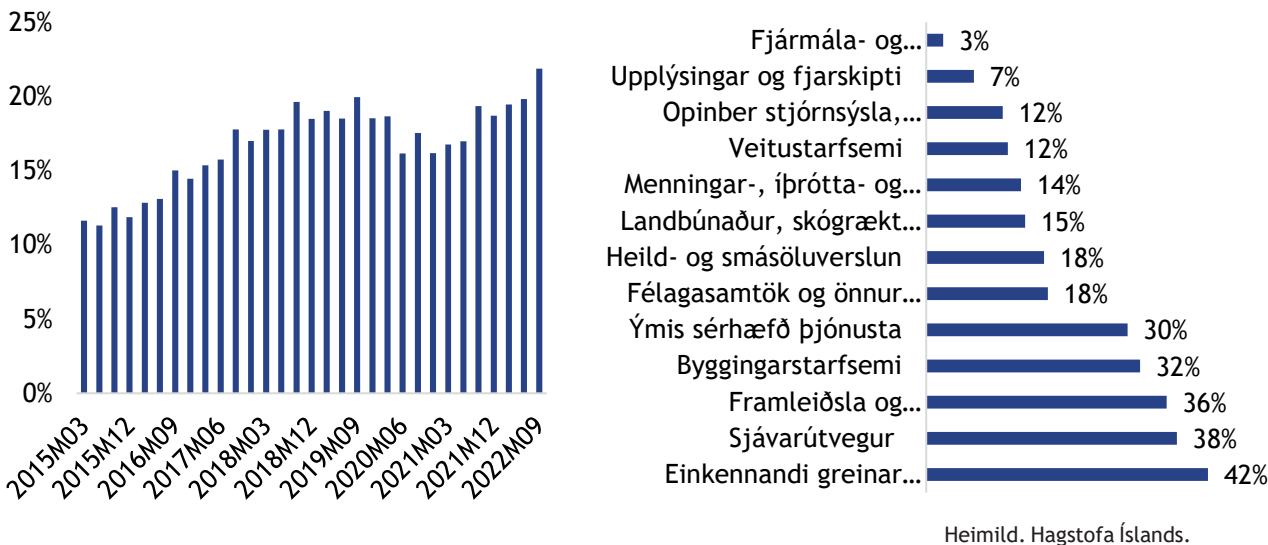
Mynd 1.13. Laus störf 2019-2022 (t.v.) og slaki á vinnumarkaði 2015-2022 (t.h)

Heimild. Seðlabanki Íslands og Hagstofa Íslands.

Fyrirséð er að áfram verði eftirspurn eftir vinnuafli og að henni verði að miklu leyti mætt með erlendu vinnuafli. Innflytjendur voru 22% af starfandi í október 2022. Hlutfallið hefur nær tvöfaldast frá 2015 og er einkar mismunandi eftir atvinnugreinum. Um 40% starfandi í sjávarútvegi og einkennandi greinum ferðaþjónustu voru innflytjendur á haustmánuðum 2022.

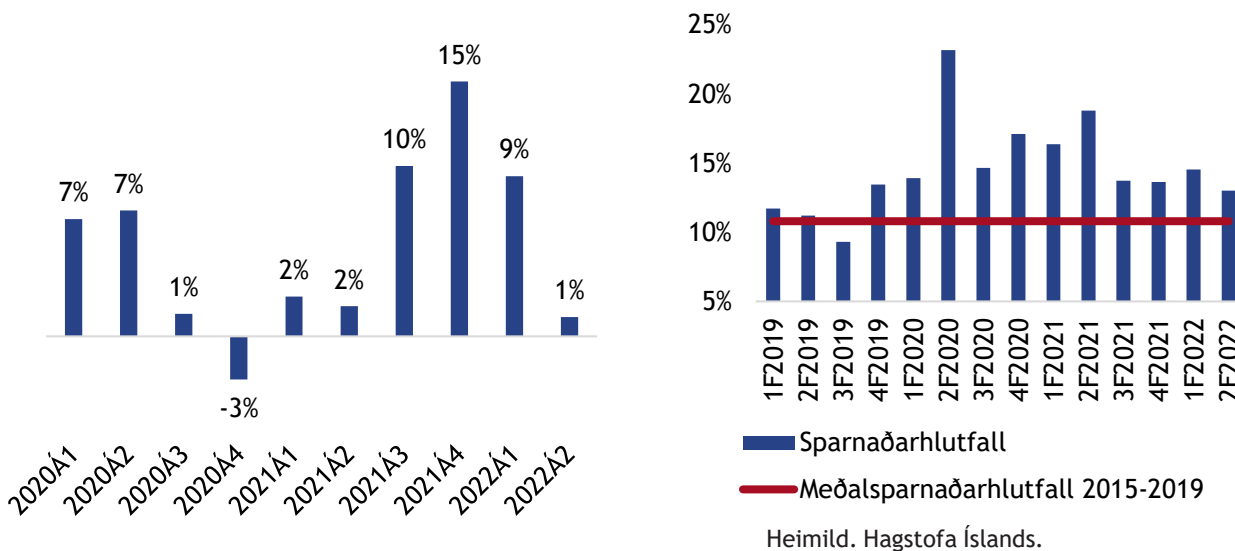
Mynd 1.14. Hlutfall innfiytjenda af fjölda starfandi 2015-2022 (t.v) og hlutfall innfiytjenda af fjölda starfandi í atvinnugreina-sundurliðun, september 2022 (t.h)

1.4 Fjárhagstaða heimila og kaupmáttarþróun

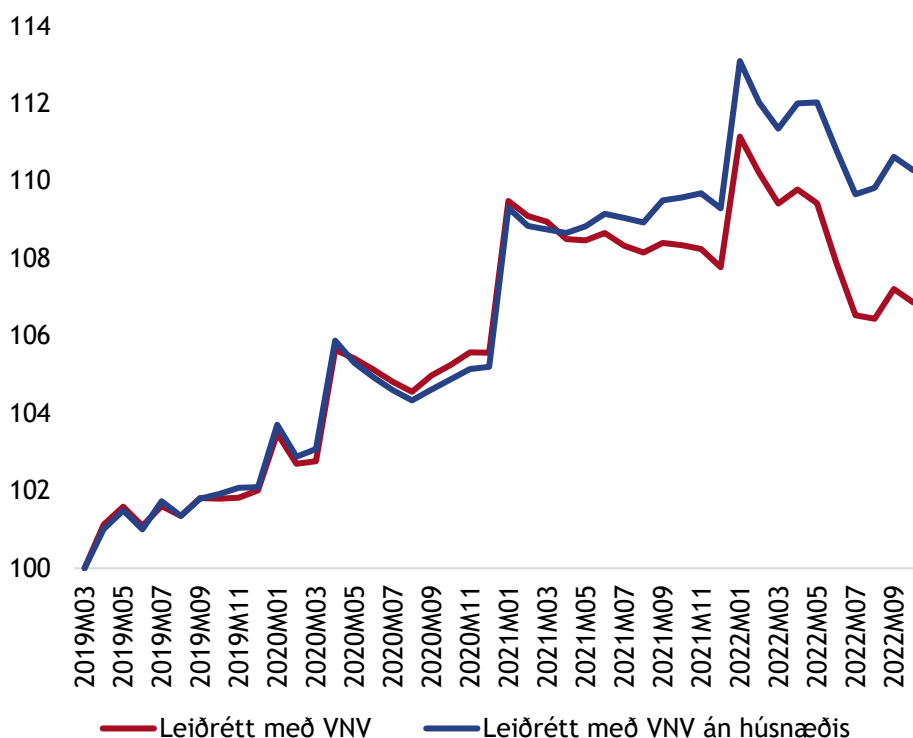
Staða heimila er heilt yfir góð í sögulegu og alþjóðlegu tilliti. Eigna-staða hefur batnað samhliða hækkandi eignaverði og sparnað-arhlutfall er á heildina litið hátt og nokkuð yfir meðaltali árána 2015-2019. Vanskil heimila eru jafnframt enn lítil í sögulegu sam-hengi. Kaupmáttur ráðstöfunartekna hækkaði áfram á fyrstu tveim-ur ársfjórðungum þessa árs og einkaneysla jókst um 13,5% milli ára á öðrum ársfjórðungi sem er mesti ársvöxtur einkaneyslu á einum fjórðungi frá 2005.

Mynd 1.15. Vergar ráðstöfunartekjur heimila, raunaukning milli árs-fjórðunga á ársgrundvelli (t.v.) og sparnaðarhlutfall heimila sem hlutfall af ráðstöfunartekjum (t.h.)

Líklegt er að aukning verðbólgu á síðari hluta ársins og hækkun á vaxtagjöldum muni rýra kaupmátt ráðstöfunartekna heimilanna og draga úr einkaneyslu. Áhrif verðbólgu á hag heimila á árinu 2022 koma skýrt fram í verðlagsleiðrétti launavísitala sem mælir reglulegt tímakaup leiðrétt fyrir verðlagsþróun en vísitalan náði nýju hámarki í byrjun árs 2022. Hefur hún lækkað um rúmlega 2% síðan ef horft er framhjá húsnæðisliðnum en um tæplega 4% ef áhrif húsnæðis eru tekin með í reikninginn. Kaupmáttur reglulegs tímakaups er nú á svipuðum slóðum og í byrjun árs 2021.

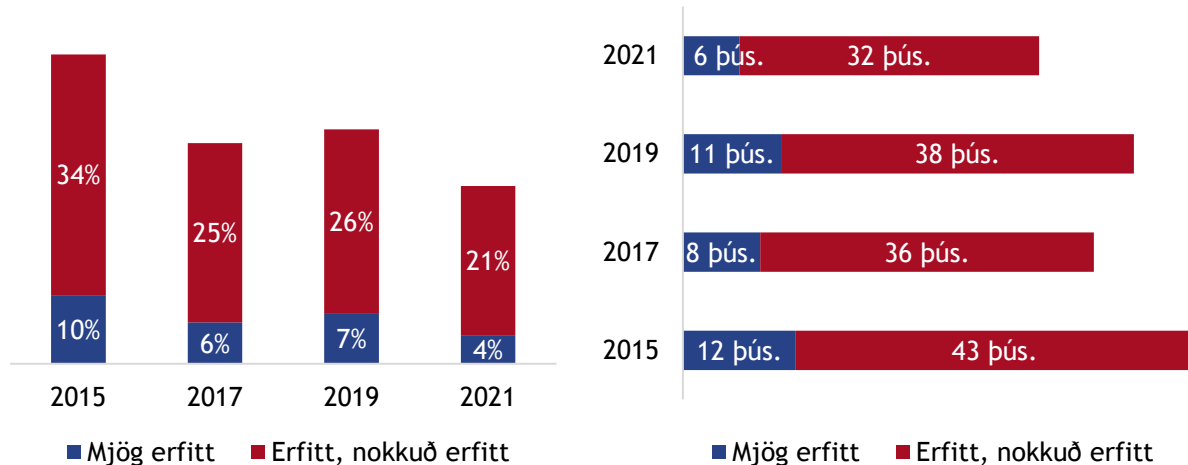
Mynd 1.16. Verðlagsleiðrétt launavísitala 2019-2022

Heimild. Hagstofa Íslands.

Þó svo hagtölur heimilanna bendi til þess að staðan sé góð í sögulegu samhengi er áætlað að fjórðungur heimila hafi átt mjög erfitt eða nokkuð erfitt með að ná endum saman á árinu 2021 skv. lífskjararannsókn Hagstofu Íslands. Gerir það um 38 þúsund heimili á landsvísu. Enn á eftir að birta niðurstöður fyrir árið 2022 en líklegt er að hlutfallið muni jafnvel hækka nokkuð m.a. vegna aukinnar verðbólgu og aukningar í vaxtagjöldum. Enn er þó ekki að sjá af þeim gögnum sem tiltæk eru að staða heimila sé slæm í sögulegu tilliti, að meðaltali, hvort sem horft er til hagtalna eða lífskjararannsóknar Hagstofu Íslands.

Mynd 1.17. Hlutfall heimila sem átti erfitt með að ná endum saman (t.v) og áætlaður fjöldi í þúsundum á sama tíma (t.h.)

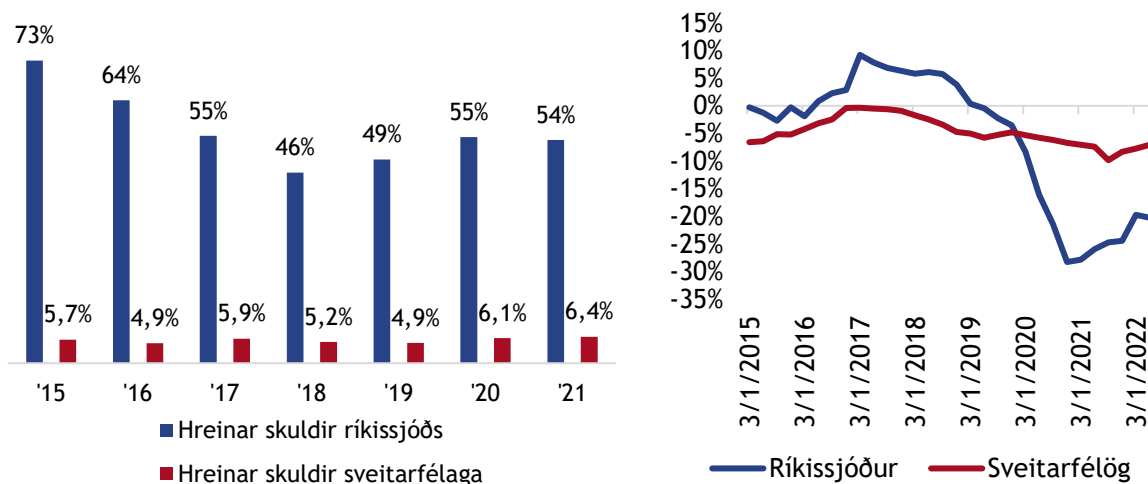

Heimild. Hagstofa Íslands

1.5. Staða hins opinbera

Hreinar skuldir ríkissjóðs þ.e. heildarskuldir að frádregnum sjóðum og bankainnstæðum hafa lækkað um nær 20% sem hlutfall af VLF á tveimur kjarasamningstímabilum. Hreinar skuldir sveitarfélaga hafa sveiflast nokkuð á sama tíma en hafa hækkað um 1,5% af VLF frá árinu 2019. Tekjujöfnuður sveitarfélaga hefur verið neikvæður allt frá 2015 en nokkur tekjuafgangur mældist af rekstri ríkissjóðs framan af.

Mynd 1.18. Tekjujöfnuður ríkis og sveitarfélaga, 2015Á1-2022Á2 (t.v) og hreinar skuldir (t.h)

Heimild. Seðlabanki Íslands.

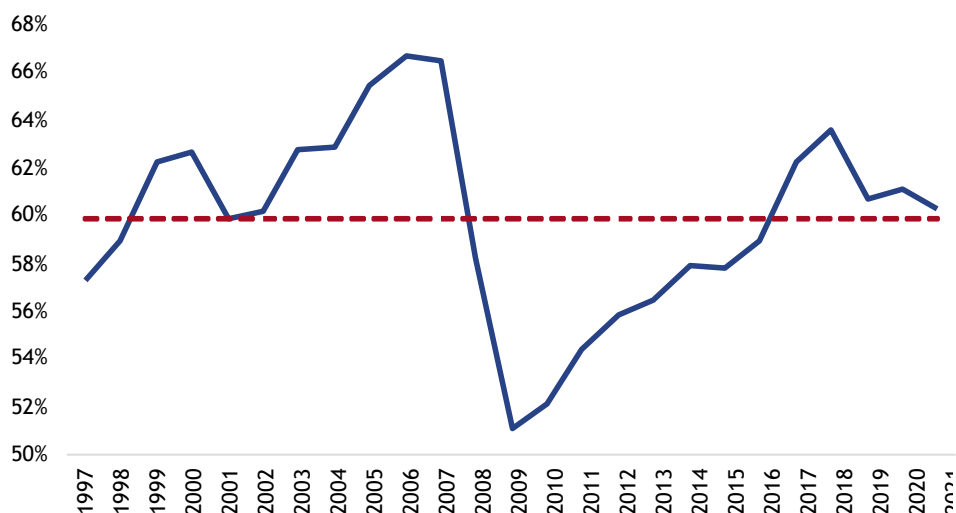
1.6. Staða atvinnugreina og samkeppnishæfni

Þrátt fyrir að laun hafi hækkað meira hér á landi en í viðskiptalöndum og raungengi á mælikvarða launa hafi verið hátt í sögulegu tilliti hefur hlutdeild launa og tengdra gjalda í verðmætasköpun hagkerfisins lækkað á kjarasamningstímabilinu. Horfur um versnandi viðskiptakjör, mismunandi staða atvinnugreina, raungengi á mælikvarða launa, þróun efnahagsmála á heimsvísu og nokkuð hátt launahlutfall, munu marka getu hagkerfisins til hækkunar launa á næstu misserum.

1.6.1 Launahlutfallið 2015-2022

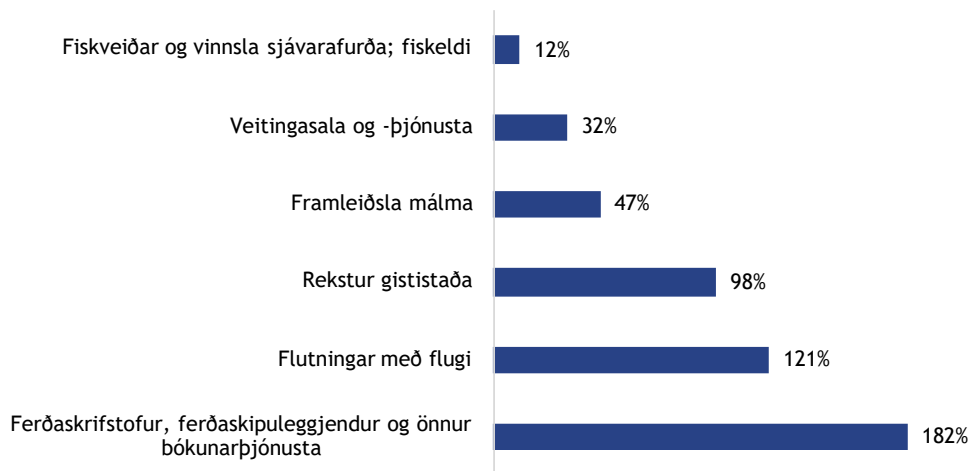
Hlutfall launa og tengdra gjalda af vergum þáttatekjum var um 60% á síðasta ári sem er nokkuð hátt í sögulegu samhengi. Hefur hlutfallið þó lækkað um rúmlega 3% frá 2018 og er nú nokkuð undir launahlutfallinu í kjarasamningslotunni 2015-2018. Launahlutfallið lækkaði í flestum undirgreinum almenna markaðarins á tímabilinu, að ferðapjónustunni undanskilinni, en launahlutfallið í einkennandi greinum ferðapjónustu mældist 116% á árinu 2021. Bendir það til að verulega hafi verið gengið á eigið fé greinarinnar í heimsfaraldri. Samkvæmt mati Seðlabankans mun launahlutfallið lækka lítillega á árinu 2022 samhliða aukinni verðbólgu og kröftugum efnahagsbata. Lækkun launahlutfallsins tengist m.a. viðsnúningi ferðapjónustunnar og góðu gengi í útflutningsgreinum. Veltan í einkennandi greinum ferðapjónustu var 97% meiri að raunvirði á fyrstu 8 mánuðum ársins 2022 en á sama tímabili á árinu 2021. Velta í framleiðslu málma jókst um 47% að raunvirði á sama tímabili.

Mynd 1.19. Hlutfall launa og tengdra gjalda af vergum þáttatekjum, 1997-2021

Heimild. Hagstofa Íslands.

Mynd 1.20. Veltuaukning jan-ágúst í einkennandi greinum ferðapjónustu, framleiðslu málma og sjávarútvegi milli ára 2021 og 2022. Fast verðlag

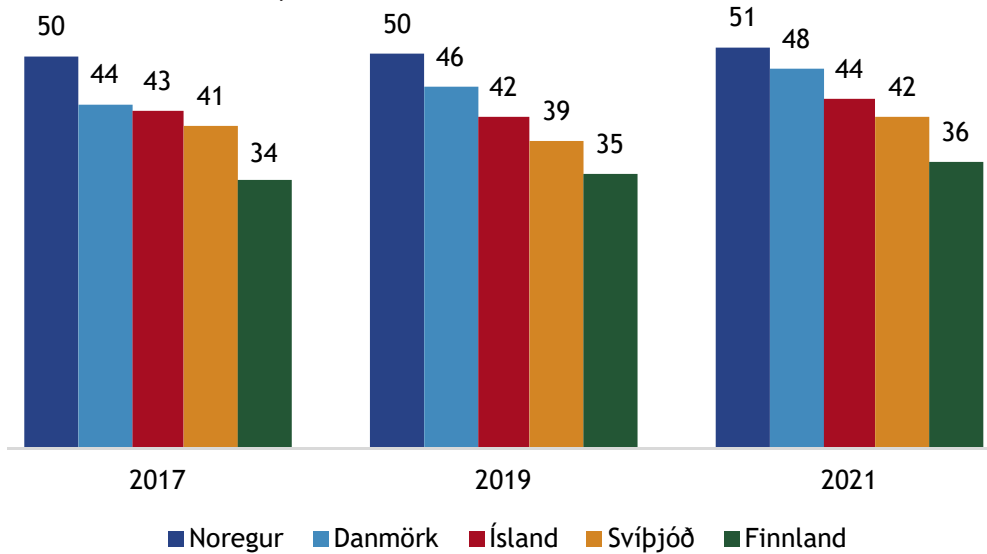
Heimild. Hagstofa Íslands.

Viðsnúningur og viðspyrna í kjölfar heimsfaraldurs hafa mismikil áhrif á afkomu fyrirtækja og vaxtahækkningar hafa haft áhrif á afkomu þeirra á árinu. Samkvæmt könnun Seðlabankans og Samtaka atvinnulífsins á haustmánuðum ársins 2022 búast stjórnendur almennt við minni hagnaði á árinu 2022 en árinu 2021. Búast 36% stjórnenda við að hagnaður aukist milli ára 2021 og 2022, 28% að hann minnki, en 48% að hann verði svipaður.

1.6.2 Mælikvarðar á samkeppnishæfni

Samanburður milli Evrópuríkja sýnir að launakostnaður á hverja unna stund var 43 evrur að meðaltali árið 2021 á Íslandi sem er 30% hærra en Evrópumeðaltalið. Launakostnaðurinn hefur verið á bilinu 42-43 evrur á unna stund frá árinu 2017 sem er þriðji hæsti launakostnaðurinn í Evrópu á þennan mælikvarða á þessu tímabili. Norðurlöndin raða sér í fimm efstu sætin og hefur innbyrðis röðun þeirra verið óbreytt á síðustu 4 árum.

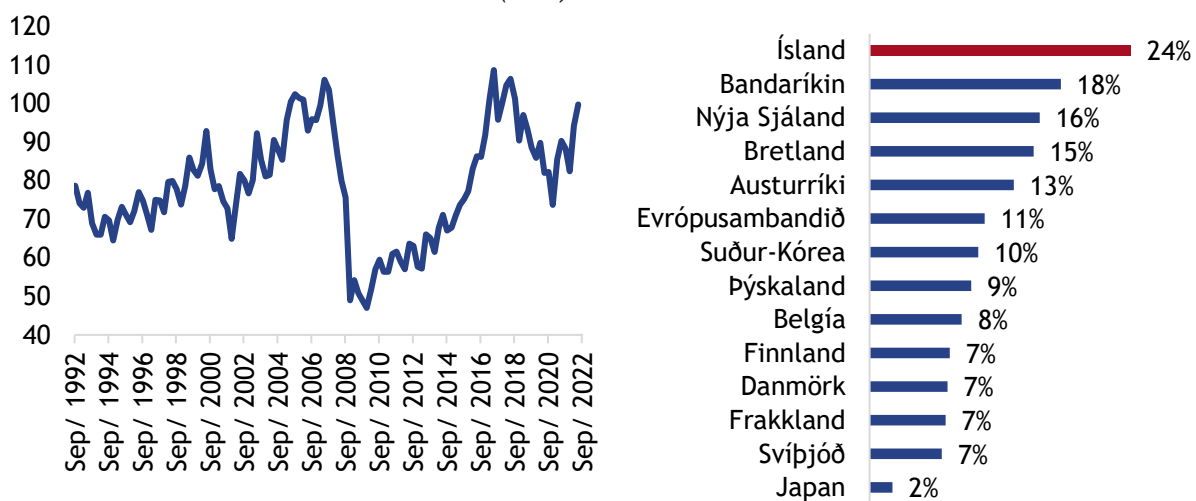
Mynd 1.21. Meðaltal launakostnaðar á unna stund í evrum á Norður-löndum, 2017-2021

Heimild. OECD.

Raungengi á mælikvarða launa, sem metur þróun hlutfallslegs launakostnaðar á framleidda einingu miðað við önnur lönd í sameiginlegum gjaldmiðli, hefur sveiflast nokkuð á tveimur kjarasamningstímabilum. Náði það hámarki á öðrum ársfjórðungi ársins 2017 en hefur farið lækkandi síðan. Lækkaði það um nær fjórðung frá fyrsta ársfjórðungi ársins 2019 fram undir lok árs 2020 en hefur nú endurheimt fyrri styrk og er nálægt sögulegu hámarki. Hluta skýringarinnar má finna í hlutfallslega meiri launahækkunum hér á landi en í viðskiptalöndunum á undanförunum misserum.

Mynd 1.22. Raungengi á mælikvarða launa 1990-2022 (t.v.) og hækkun vísitölu heildarlauna á almennum markaði 2019Á1-2022Á2, árstíðarleiðréttar tölur (t.h.)

Heimild. Hagstofa Íslands og OECD.

Þrátt fyrir hátt raungengi er staða útflutningsatvinnuvega góð í sögulegu tilliti en útflutningsverðlag hækkaði um 24% milli ára á öðrum ársfjórðungi. Verð á íslenskum sjávarafurðum hækkaði um tæplega fjórðung milli ára í erlendum gjaldmiðli og talið er að það muni nú hækka um 20% á árinu í heild. Heimsmarkaðsverð á áli hækkaði nær samfellt frá miðju ári 2020 og fram á fyrsta ársfjórðung í ár og var 60% hærra á öðrum ársfjórðungi ársins 2022 en á árinu 2021. Hækkun á verði sjávarafurða og áls hafa gert að verkum að viðskiptakjör vöru- og þjónustu bötнуðu um 7,5% milli ára á fyrri helmingi ársins og gert er ráð fyrir meiri viðskiptakjarabata á árinu 2022 í haustspá Seðlabankans en í sumarspánni. Því er þá spáð að viðskiptakjör versni um 4,1% á næsta ári.

Þó svo að staða hagkerfisins sé almennt góð nú um stundir og spáð sé nokkrum hagvexti á næsta ári mun efnahagsleg óvissa, raungengi á mælikvarða launa, launahlutfall og útlit um versnandi viðskiptakjör marka getu hagkerfisins til raunlaunahækkana á næstu misserum. Hafa ber þó í huga að staða atvinnugreina er misjöfn og geta þeirra til að standa undir launahækkunum því ólík.